

SØRUM-SPEILET

NUMMER 2- 2022 - 28. ÅRGANG

Filmanmeldelse: «Kara på karet»

Barndomsminner fra 17. mai

Sparsommelig husmor i 1913

En fane til besvær

To parallelle historier

Rånåsfoss kraftverk

To pilegrimers opplevelser

Lederen har ordet

Historielagets nye styre: Leder Elin Mørk, med ryggen til, ønsker det nye styret velkommen til styremøte på Nordli. Fra venstre: styremedlem Ole Evensen, varamedlem Vidar Harfallet, nestleder Tom-Arne Ullersmo, varamedlem Thorbjørn Andersen, kasserer Hege Udnæs Hoel og varamedlem Helge Seiertun. Styrets sekretær Randi Fjørstad er fotograf.

Fra blomsternedleggelsene ved Sørum kirke.
Foto: R. Fjørstad

Årsmøtet i Blaker og Sørum historielag ble i år avholdt på Frogner kultursenter hvor det møtte 22 stemmeberettigede. Vi kunne nok ha ønsket oss et større oppmøte, men med koronaen friskt i minne var det kanskje fortsatt litt skepsis til å møte i større forsamlinger. Møteleder Svein Sandnes ledet oss trygt gjennom møtet. Valgkomiteens leder Dagfinn Arteid ledet oss greit gjennom valget. Resultatet ble gjenvalg på leder Elin Mørk, og vi fikk inn 3 nye varamedlemmer: Thorbjørn Andresen, Vidar Harfallet og Helge Seiertun. Etter årsmøtets slutt ble alle invitert til et uformelt samvær med pizza på Frogner Grill. Her ble det god stemning og hyggelig prat rundt bordene. Styret har konstituert seg og fungerer veldig bra. Jeg takker for tilliten og skal prøve å gjøre en bra jobb det neste året.

Vi hadde utover våren lagt opp til forskjellige aktiviteter for både unge og voksne. Det begynte med medlemsmøte i april hvor 2 pilegrimsvandrere, den ene 71 den andre 34 år, fortalte om sine opplevelser om det å gå aleine fra Oslo til Trondheim. Meget interessant.

8. mai hadde vi tradisjonen tro markering ved bautaene over falne under 2. verdenskrig ved Sørum og Blaker kirke, på Blaker skanse og på kirkegården på Frogner. Dette er et åpent arrangement for alle som vil være med på markeringen, så det kan du huske på til neste år.

I mai i år ga Slora mølles venner, Historielaget og Lillestrøm kommune et tilbud innen kulturarv til 8. klassene i gamle Sørum kommune. Tilbudet het «Fra hånd til maskin». Her fikk elevene innføring i hvordan korn blei til mjøl, om livet på mølla og i lokalsamfunnet for 50 til 100 år siden, om arbeidet til foreningen Slora mølles venner og dets kulturminnevern, og ikke minst om vannkraft og energi. I tillegg serverte Blaker bygdekvinnelag grøt av speltmjøl. Mange nye inntrykk og lærdom for elevene som jeg tror reiste hjem

med mange positive opplevelser. Takk til venneforeningen og bygdekvinnelaget som formidlet nyttig informasjon til en ny generasjon. Vi håper på gjentakelse til neste år.

Også på Vølneberg gamle skole har det vært aktiviteter i mai. Der var det 5. klassene i gamle Sørum kommune som fikk undervisning i den gamle skolestua av en streng lærer. Der fikk de bl.a. skrive med blekk og penn, noe som var nytt for alle sammen. I tillegg var de ute og harvet med hest for så å så korn. Også gammel hesteredskap fikk de innblikk i. Nytt av året var gammel-dagse leker, både med og uten sang. En stor takk til alle som stiller opp år etter år.

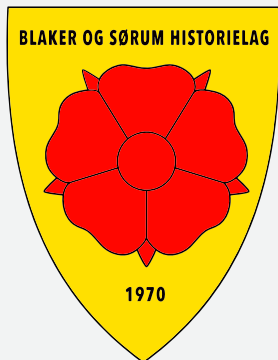
Medlemsmøte nr. 2 ble avholdt på Kroa 1. juni hvor Pål Eirik Iversen snakket om Mellandsjentene, 3 damer fra Galterud ved Skarnes. Han har skrevet ei interessant bok om disse 3 damene som på hver sin måte fikk et litt spesielt liv ut fra en kommentar fra faren på dødsleiet. Mange møtte opp for å høre Pål Eirik og kunne også få kjøpt med seg boka. Boka selges også på Nordli.

Historielaget har et stort lager av forskjellige bøker som vi nå ønsker å selge ut. Helga 18. - 19. juni arrangerer vi derfor bokmesse på Nordli med åpning fra kl. 12 - 16 hver dag. Jeg håper du finner vegen og at vi har bøker som er av interesse. Vi har også mange flotte plansjer som vi selger. Mange av oss vil huske plansjene vi brukte i naturfag timene eller i religionsundervisningen. Kanskje tenkte vi ikke noe over det da, men mange av disse tegningene er reine kunstverkene. Kom oppom og ta en titt.

Vi håper å arrangere en «Kjenn din bygd»-tur til høsten. Mange har ytret ønske om en slik tur og med mange nye innflyttere er dette en fin måte å reklamere for laget vårt på, og en fin måte å introdusere dem til bygda vår. Nærmere informasjon vil komme, og kanskje har du en ny nabo som ville sette stor pris på en slik tur. Inviter de med, jeg tror det kan bli en fin opplevelse.

Ønsker dere alle en fin sommer.

Elin Mørk

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Anne-Marie Lund – 477 57 261
Elin Helen Mørk – 958 62 613
Randi Fjørstad – 901 42 163

E-post:

sorumspeilet@gmail.com

Adresse

Elin Mørk
Egnervegen 135
1923 Sørum

Styreleder

Elin Mørk
Tlf.: 958 62 613
E-post: elin-hem@online.no

Kontonummer: 1321.08.05189

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Jørgen Kirsebom

Opplag

600 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk:

X-Idé AS
1472 Fjellhamar

*Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.*

Forsidebilde:

Bingen lenser fra Korpeberget.
Foto: Kristin Reikvam

Dag Winding-Sørensen. Foto: Jørgen Kirsebom

Takk til Dag

Etter mange år som leder og styremedlem har Dag Winding-Sørensen nå gått ut av styret, og redaksjonen i Sørum-Speilet vil gjerne takke ham her for det formidable arbeidet han har gjort i disse årene. Han har en egen evne til å kommunisere med alle slags folk, og den store kontaktflaten hans har betydd mye for laget. Entusiasme og arbeidslyst er også egenskaper som preger ham.

Det er uendelig mange timer med frivillig arbeid fra hans side som ligger bak det historielaget er i dag. Med sin evne til begeistring har han gitt mange medlemmer motivasjon til å ta et tak for laget. Vølneberg skole og Slora Mølle er kulturminner som er tildelt utmerkelsen «Olavsrosa» fra Norsk Kulturarv, og Dag har vært en pådriver for å oppnå dette.

Ved Slora Mølle er han fremdeles svært aktiv, og ble valgt til nestleder i Slora Møllens Venner på siste årsmøte. Med kreativitet og iver har han sammen med en utrettelig dugnadsgjeng og venneforening gjort mølla til et sted vi kan være stolte over å ha i bygda.

Gjennom flere år har Dag også vært med i Sørum-Speilets redaksjonskomite, og vi håper fortsatt at han vil skrive noen bidrag til bladet av og til!

GRASROTANDEL – NORSK TIPPING

Grasrotandelen gir deg som spiller mulighet til å være med å bestemme hva noe av overskuddet skal gå til. Du kan selv velge hvem som skal få et beløp inntil 7% av din spillinnsats.

Hvis du ønsker å støtte arbeidet til Blaker og Sørum Historielag med din grasrotandel, er vi nå registrert med vårt organisasjonsnummer 984 252 994.

Innhold

Lederen har ordet	2	To pilegrimers opplevelser	14
Takk til Dag	3	Gratulerer til Brith Kristiansen	16
Filmanmeldelse - «Kara på karet»	4	Vår og dugnad hører sammen	16
Sparsommelig husmor i 1923	6	To parallelle historier	18
En fane til besvær	9	Rånåsfoss kraftverk feirer 100 år	22
En historie for de spesielt interesse...	10	Jakten på fortiden	24
Barndomsminner fra 17. mai	12		

Kara på karet

- fra treet i skogen til lensekar ved Bingen

Det gjør ikke noe at et prosjekt er umulig - bare det tar lang tid!

En filmanmeldelse av Randi Fjørstad

Slik taler en ekte entusiast. Ordene falt forleden dag – under premieren på filmen «Kara på karet», lensefilmen som Bingen Lenseminneforening har arbeidet med i hele 6 år. Like lenge som «kara på karet» har brukt på å restaurere et av de 51 rierkarene i Bingen lenser i Glomma.

Det har blitt en strålende film. Ikke bare fordi den på en glimrende måte dokumenterer alt arbeidet som er gjort fra start til slutt, eller fordi den på en god måte gjør oss oppmerksomme på verdien av den historiske arven som lenseminneforeningen forvalter – og som er av internasjonal klasse og interesse – for det har mange blitt klar over etter hvert. Filmens store styrke er den flotte dokumentasjonen filmen har blitt på frivillighetens innsats, det å løfte i flokk, noe filmskaperne helt bevisst har løftet frem.

Uten frivillighetens innsats – mest sannsynlig ingen restaurering. Som en representant fra det offentlige sa: «uten frivillighetens innsats ville vi mistet mye av kulturarven vår. Det er ikke nok at det offentlige tar seg av alt. Det blir levende kulturminner først når frivilligheten engasjerer seg».

Frivilligheten (lag og foreninger) kan sees på som et verktøy for å nå ulike mål. Men vi kan også se på frivilligheten som et mål i seg selv, hvor den sosiale biten er viktig, det å arbeide sammen med andre er inspirerende. Frivillig arbeid gir i stor grad muligheter for å opprettholde ulike ferdigheter som ellers fort kan bli glemt. Lensefilmen viser dette til fulle.

Alle som har arbeidet med rierkaret var med få unntak pensjonister. Alle hadde ulik kompetanse som til sammen gjorde det mulig å lykkes med restaureringsarbeidet. Og alle ga uttrykk for takknemlighet og stolthet over å ha fått være

med på arbeidet. Ytterligere vedlikehold så de også frem til. Ikke verst, sett i lys av at mye av arbeidet med rierkaret måtte utføres under seks iskalde vintersesonger. Det kan man godt kalle «frivillighetens tale».

En viktig oppgave for filmen er å løfte frem forståelsen av Bingen lenser som et kulturminne i verdensklasse. Bingen lenser er gammel. Veldig gammel. Det første dokumentet som omhandler lensene er fra 1557, men det antas at lensene har eksistert fra en gang på 1300-tallet. Det som er sikkert er at sorteringslensa Bingen ble ombygd og påbygd i 1861, samtidig som Fetsund lenser ble bygget. Fram til fløytinga opphørte i 1985 fungerte Bingen lenser som atterholdslense for sorteringslensa i Fetsund. De to lensene var ett og samme lenseanlegg og hadde daglig forbindelse. I dag er Fetsund lenser fredet og er et museum under MiA (Museene i Akershus).

Det samme bør selvfølgelig også skje med Bingen lenser. Men ut over det er målet å peke på, løfte frem og dokumentere at Bingen lenser er en «verdensarv» verdig. Og det er de fordi de er de eneste lensene i verden som står igjen etter en verdensomspennende treindustri, de er vedlikeholdt og er sannsynlig 700 år gammel.

Filmen er vakker, med nydelige dronebilder over lensene og Glomma der den renner gjennom Sørumsjøen – fulgt av et

Blomster til «kara» delt ut av Bingen Lensemminneforenings leder, fra venstre Lisbeth Løvmyr Woxen, Vidar Hellerud, Helge Hestvik, Morten Svendsen, Ole Kristian Hammeren og Rolf Hammeren.

Fin underholdning av Åsmund Huser og Arve Johansen

Full sal og stående applaus i auditoriet på Sørumsand vgs.

Blomster til den yngste frivillige, Frida Hammeren.

To gode samarbeidspartnere: Ideskaper, manusforfatter og filmens stemme: Berit Leikhammer og produsent og fotograf Jørgen Kirsebom

Blomster til den eldste frivillige, Ivar Vestby.

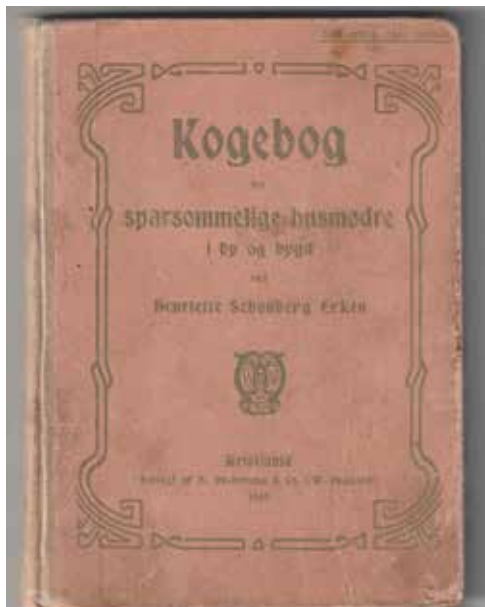
Alle foto Randi Førstad

imponerende vakkert lydbilde. Musikken følger filmen på en måte som føles veldig naturlig. Det er lagt inn lydopptak av knirkende årer og bølgeskvulp. Både musikk og lyder forsterker opplevelsen av en strålende vakker og mild natur på den ene siden og en dramatisk og nesten umulig arbeidsoppgave på den andre siden. Og det er vel akkurat slik det har vært under hele arbeidet med rierkaret.

Premieren fant sted 28. april i auditoriet på Sørumsand videregående skole for 115 inviterte gjester, med takketaler og blomsterverrekkelser til alle som hadde bidratt. En særlig takk til ildsjelen Berit Leikhammer, for uten henne hadde det ikke blitt noen film og neppe noe restaurert rierkar. Hun var forutseende nok til å få filmet tømmerhogsten i den spede begynnelsen på arbeidet. Og stor takk til ildsjelen Jørgen Kirsebom også. Han har stått på i årevis med både foto og film.

Det blir muligheter til å se filmen til høsten også, men datoene er ikke bestemt ennå. Interesserte kan ta kontakt med Lisbeth Løvmyr Woxen, mobil 900 38 337, leder av Bingen Lensemminneforening.

MANUS OG REGI: Berit Leikhammer, tidligere leder av Bingen Lenseforening
PRODUSENT: Jørgen Kirsebom
FOTO OG VIDEO: Jørgen Kirsebom, Odd Mobæk, m. flere
TONEFØLGE: Hans-Petter Skurdal
DE SEKS «KARA PÅ KARET» ER: Morten Svendsen, arbeidsleder Ole-Kristian Hammeren Helge Hestvik Nils Ulrik Hagen Rolf Hammeren Vidar Hellerud
PRODUKSJONSTID: 2014 – 2022 filmen 2016-2022 karet
FLYTTING AV STEIN: 3000 kubikk stein ble flyttet ut og lagt tilbake
TREMATERIALER: 120 furustokker ble skiftet, stokker på hele 17 meter, alle barket for hånd
RIERKARET: Rierkaret som er restaurert er ett av ti rierkar i stengerekka

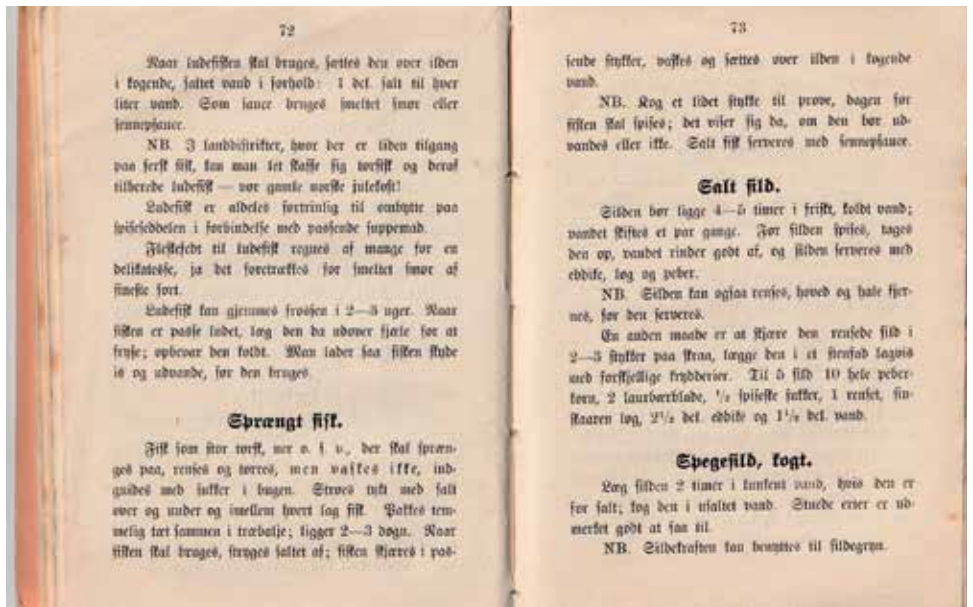

kontanter som har gått med hver dag. Det må ha vært et nyttig hjelpemiddel for Minda for å klare den ansvarsfulle oppgaven hun har. Og for oss er regnskapsboka en autentisk og sikker kilde som forteller mye om dagliglivet på en gård på den tida.

«Pluk bær, og gjem dem til den kolde vinter!»

Den 3. september er en travel dag på kjøkkenet. Det skjønner vi fordi det er oppført «6 kg ribs fra haven a 0,15» og «20 kg stikkelsbær a 0, 13». Her er det nok blitt kokt saft og syltetøy. Hjemmelagd saft og syltetøy var forholdsvis billig, for bæra var verdsatt til henholdsvis 15 og 13 øre kiloen, og den ble ført under produkter fra gården. Altså ble det ikke brukt kontanter. Men sukker må til, og det kostet 53 øre kiloen. Dessuten er det en omstendelig og tidkrevende prosess. Plukke, rense, koke, røre, sile, rengjøre krukker, glass og flasker, binde over og korke så det blir tett nok. Det bør ikke bli gjæring og mugg! Til slutt må alt bæres på plass til et egnet, helst kjølig sted. Timebetalingen blir ikke rare greiene, men verdifullt tilskudd til kostholdet gjennom vinteren er sikret!

I «Kogebog for sparsommelige husmødre i by og bygd» av Henriette Schønberg Erken (1905) finner vi oppskrifter som Minda kanskje brukte. Her skal det være like mye sukker som bær, så vi ser at det gikk med svære mengder sukker. Dette var nødvendig for at syltetøyet ikke skulle gjære, før det ble vanlig å tilsette konserveringsmidler. I boka finner vi følgende råd: «Pluk bær, saa lang sommeren er, og

gjem dem til den kolde vinter. Brug de ledige stunder dertil. Bær til middag giver appetit og hjælper paa tørsten. Bær er gode at tage til naar som helst. Lønn for strevet, altså!»

Uten mat og drikke duger helten ikke

Dagens måltider var mellom arbeidsøktene, som var lagt opp etter hestenes behov for mat og hvile. Det var tungt og slitsomt arbeid på en gård, så husmora måtte stelle i stand både fem og seks måltider om dagen. Det startet med før-dugurd eller morrasmat, så var det dugurd (i Blaker ofte kalt «duarn» eller «dugul»). Disse to måltidene fant gjerne sted mellom kl. 05.30 og kl. 09.00. Til det første var kaffen det viktigste, og litt brød. Dugurden bestod vanligvis av noe varmt i tillegg til brødsiver, som oftest graut eller velling. Middagen var hos de fleste mellom kl. 12.00 og kl. 13.30. Det var dagens viktigste måltid, og da måtte det serveres varm mat, helst kjøtt eller fisk og poteter. I løpet av 1900-tallet ble det mer og mer vanlig å bruke grønnsaker også, kjøkkenhagen var en viktig del av gården. Dessert bruktes også mange steder, gjerne grøt eller suppe basert på frukt og bær.

Så var det middagshvil, i hvert fall for karene. Kvinnfolka måtte vaske opp og gjøre klart til ettermiddagskaffen. Da var det ofte noe søtt å tygge på, som brød med syltetøy, kringle, formkake eller tørre småkaker. Etterpå var karer og hester klare for ettermiddagsøkt. I onnetider måtte kvinnfolka også ut og hjelpe til.

På kjøkkenet ble «eftasvæl» og

«kveldsvæl» forberedt. Det varierte litt om begge disse måltidene ble servert, det kom an på årstidene og onnearbeidet. Om sommeren var det lange dager, og da trengte de kanskje noen «kakuskiver» i 16-17-tida. Ofte måtte noen bære maten fra kjøkkenet og ut på jorden, så det ble minst mulig heft for dem som holdt på ute.

Dagens siste servering kom etter at utearbeidet var avsluttet, og da var det graut eller velling, ofte kokt på skremjøl av havre, eller vassgraut av siktet rugmjøl. Av og til var det klotmjøl, mjølboller i varm mjølk. Oppstekte middagsrester kunne også dukke opp på kveldsbordet, det var mange som ble glade da!

Slik var inndeling av dagen og måltidene mange steder på Romerike, så vi kan regne med at det var omtrent sånn det gikk for seg på Eid også.

Saltmat med litt attåt

Hva spiste de på Eid i 1913? Regnskapsboka gir noen svar. I løpet av september finner vi oppført både gårdsprodukter og annet. Den 5. ble det slaktet tre kyllinger. De er verdsatt til 60 øre stykket, og kr 1,80 er ført inn under Gaardsprodukter/ smaadyrene. Den 7. har det vært handletur igjen, og i tillegg til hvetemel og parafin er det kjøpt en kvart tønne sild. Det var vanlig middagsmat, og i «Kogebog for sparsommelige husmødre» står det hvordan spekesild kan stelles og tillages. For variasjonens skyld kan den legges i krydderlake, kokes, ristes og stekes. En kan også lage sildeboller og sildepuding, i farsen må det da være poteter og egg. Det understrekes at silda må

vannes godt ut, minst fire-fem timer.

I neste halvdel av måneden blir det tatt «Saltet kjød og flæsk» for kr. 7,50 fra stabburets saltebalje, bønner og pillerter fra haven for kr 1,50. Tørrfisk blir kjøpt inn, 9,6 kg for kr 2,40. Tørrfisk kan serveres både dampet og stekt, og lutefisk ble laget flere ganger i året, ikke bare til jul.

Av andre gårdsprodukter nevnes poteter, egg, melk, gryn og ertemel. Forbruket av melk har Minda ført opp helt i slutten av måneden til en verdi av 13 kr og 50 øre. Denne måneden har hun brukt fire og et halvt snes egg, ett snes koster 1 kr og 10 øre. Altså har gårdens høner verpet minst 90 egg denne måneden. Det kan ha blitt mye god mat av det, kanskje eggerøre, pannekaker og sukkerbrød? Den 30. har de tydeligvis plukket det som var igjen av stikkelsbær i hagen, det ble 25 liter til en verdi av kr 3,75. Vi kan jo tenke oss at det ble stikkelsbærgrøt til dessert den dagen.

Månedspengene skulle rekke til så mangt

Alle rubrikkene i regnskapsboka viser at husholdningspengene – de 160 kronene – måtte dekke mange slags utgifter. Som nevnt ble det kjøpt parafin tidlig i måneden, og det var helt nødvendig, for ennå hadde ingen fått elektrisitet i Blaker. Om ikke så lenge vil de «få lys» (som de sa til å begynne med), men enn så lenge er stell av parafinlampene husmoras ansvar. «En favn birkeved» til 15 kr ble også innkjøpt. Dette står ikke under Gaardsprodukter, så veden ble skaffet fra et annet sted. Kanskje Minda ville ha bjørkeved til komfyren på kjøkkenet? Kokeboka anbefaler slik ved, da den er drøy og gir jevn varme.

Ellers har Minda kjøpt en gulvkost for kr 1,20, en pakke stearin for 50 øre, soda og såpe for 45 øre, skrivesaker for 60 øre, 6,5 meter lerret til kr 2,93, ullgarn for kr 1,50, et par sko for 11 kr og 50 øre, leketøy for 75 øre, betalt

Minda med oldebarna Irja og Ole Anders på Tømte i 1975

aviskontingent (kr 3,50) og en del av tjenerlønnen (kr 12,00) er utbetalt fra husholdningen. Dessuten har noen på gården blitt syke denne måneden, for den 20. september gikk det 3 kr og 25 øre til legehjelp og medisiner. To dager senere må de ha doktor igjen, og nå betaler hun 2 kr og 50 øre.

Minda greide å spare litt!

Månedsregnskapet går over to sider, og før hun har begynt på ny side, har Minda summert hver eneste rubrikk og overført summene.

Den 30. skal regnskapet avsluttes, og når alt er summert igjen, viser det seg at utgiftene til sammen ble kr 155,65. Hun har klart det fint, det er 4 kr og 35 øre igjen! Når Minda begynner på oktober, er det med kr 164, 35 i rubrikken for inntekt, slik at hun har litt mer å rutte med enn i september. Utover i boka ser vi at Minda klarer å spare tre-fire kroner hver måned.

For å få et inntrykk av hvor sparsommelig hun måtte være, kan vi se hva 160 kr i 1913 er verd i dagens pengeverdi. I følge Norges Banks priskalkulator tilsvarer det ca. 10.000 kr. Når vi vet hva denne summen måtte rekke til, er det god grunn til å beundre henne. Vi vet

ikke hvor mange hun hadde i kosten hver dag, men det var sikkert flere enn faren og de tre voksne brødrene.

Henriette Schönberg Erken skriver om verdien av å føre regnskap: «Før et nøiaktigt regnskab over alle de daglige udgifter, enten du har meget eller lidet at rutte med. Betal alt kontant og vær forvisset om, at gjæld er hjemmenes ulykke. Er du husmor paa landet, er det din opgave at lade forbruget svare til inkomsterne paa gaarden. Før regnskab saaledes at du til enhver tid har greie paa hvorledes stillingen er. Hver øre maa opføres paa sin plads. Det er aldeles utvilsomt at dette sparer ind penge.»

Akkurat slik gjør Minda det!

KILDER:

Regnskapsbok for landhusholdninger (M.F. Nilssen, 1912)

Kogebog for sparsommelige husmødre i by og bygd (Schönberg Erken, 1905)

Mattradisjoner i Akershus (Akershus Bondekvinneforbund, 1998)

Henriette Schönberg Erken (1866-1953)

Henriette Schönberg Erken var husholdninglærer og kokebokforfatter. Hun er blitt kalt «Norges første matmor», fordi hun fikk folk til å forstå hvor viktig husmoras arbeid var. Hele sitt liv arbeidet hun for bedre kosthold og folkehelse, og mottok Kongens fortjenestemedalje i gull.

«Stor Kokebok» er hovedverket hennes. Den kom ut første gang i 1914. Senere er den revidert og utgitt på nytt mange ganger, og regnes fremdeles som en av de beste norske kokebøker. Her er oppskrifter for både velstående og fattige, alt fra mer enn tjue hummer-retter til sildegryn.

Men hun visste at de fleste husmødre måtte være nøysomme i det daglige, og de første husholdningsbøkene hennes bærer preg av det. I 1905 gav hun ut «Levningernes anvendelse» og «Kogebog for sparsommelige husmødre».

En fane til besvær

Av Randi Fjørstad

Dette er et bilde av en fane som oppbevares i Svenska Armehuset, et militærmuseum på Östermalm i Stockholm. Blaker og Sørum Historielag fikk tilsendt et bilde av en identisk lik fane fra Romerike Historielag, som igjen hadde fått bildet tilsendt fra Stein Øberg, som igjen hadde fått bildet tilsendt fra en dansk venn ved navn Kim Steinar Kjærner-Strømberg.

Stein Øberg skrev til Romerike historielag:

«Hei,

En venn av meg i Danmark sendte meg dette bildet av en fane fra 1716. Den er norsk og har røde roser. Disse rosene er identisk med Sørums kommunevåpen og før det Sudrheimsættas gamle våpen-skjold. Det har da tilhørt den Søndenfjelske. Det er stor mulighet for at dette er den norske fanen som falt på Gjelleråsen og befinner seg nå i det Svenske Armeehuset.»

Så sender han med følgende tekst fra sin danske venn:

«Den 19. April stod Normænd og Svenskere lige overfor hinanden ved Valstadsund, men Isen kunde ikke bære, og Svenskerne gik tilbage til Christiania. Schøller forskansede Overgangene ved Valstadsund og Nitsund ; den 21. April kom Oberstløjtnant Iver Coucheron med de 2 Oplandske Kompagnier, der havde staaet ved Christiansfjæld, og nu besatte Schøller Gjelleraasen, denne Gang med Front mod Vest. Af det nys ankomne Dalregiment blev en Bataillon under Oberstløjtnant Rutger Fuchs afsendt fra Christiania for at sikre Svenskerne Besiddelsen af denne Passage. Der siges, at der den 22. April fandt en blodig Kamp Sted paa Gjelleraasen, hvor Svenskerne under Kongens egen Befaling stormede Forhuggene og fordrev Normændene. Denne flotte fanen burde vi få tilbage til Norge.

Med vennlig hilsen

Kim Steinar Kjærner-Strømberg»

Denne historien syntes både Romerike Historielag og vi i Sørum var interessant. Er det mulig at dette er fanen som var med i slaget ved Gjelleråsen i 1716, bare en måned etter slaget ved Norderhov hvor Anna Colbjørnsdatter utførte sin heltedåd? (beskrevet i artikkelen «En gammel historie for spesielt interesserte» i dette bladet).

Informasjonen måtte undersøkes og kvalitetssikres nærmere før vi kunne bruke den.

Det samme tenkte styret i Romerike

Fanen som oppbevares i Svenska Armehuset, et militærmuseum i Stockholm.

Historielag. I styret der sitter Ellen J. Lerberg, og hun er seniorkurator ved Nasjonalmuseet i Oslo. Lerberg sendte en e-post-henvendelse til sin svenske «kollega» Lena Engquist i Armemuseet, og fikk til svar at denne fanen har vært oppbevart i Sverige siden 1648. Det utelukket jo at det er fanen fra Gjelleråsenslaget i 1716. Så Lerberg skrev tilbake og hadde ytterligere spørsmål. Hun fikk følgende svar:

«Hej Ellen.

Motivet på standarets yttre sidan är spegelvänt detsamma som på inre sidan. Att datum för tillverkning och erövrande väsentligen skiljer sig åt är inte så konstigt i sig. Vi har flera sådana exempel i samlingen. Det kan t.ex. röra sig om sekundärt tagna troféer etc.

Jag hittar dock ingen uppgift bland mina skannade dokument på att standaret skulle ha erövrats 19 april 1716. Men jag skall för säkerhets skull

nästa gång jag är på museet kontrollera i ST:s huvudkatalog om någon sådan teori har funnits tidigare. (Endast den senaste forskningen är hitintills skannad). Var ägde detta slag rum?

Vänliga hälsningar,

Lena Engquist Sandstedt»

Saken er dermed ikke lagt helt død, det er mulig å sjekke litt til. Og får vi vite mer om denne fanen vil vi bringe resultatet videre til interesserte lesere.

Når vi skriver litt om denne uløste saken, skyldes det to forhold. Først og fremst er det for å si at det er flott at medlemmer og andre interesserte sender saker til oss. Den andre årsaken er at det er viktig for oss i redaksjonen å vise at vi er opptatt av å kvalitetssikre det vi tar inn i bladet. Saker som sendes til oss undersøker vi så langt det lar seg gjøre. Det kan derfor ta litt tid før stoffet kommer på trykk.

En gammel historie for spesielt interesserte

Av Randi Fjørstad

Det er meste er kanskje skrevet om Sørumpresten Colbjørn Torstensen og hans etterkommere. Vi kan lese om dem i historiebøker, i Sørums egne bygdebøker og i boka «Før i tida» av Asbjørn Langeland, for å nevne noen kilder. Så det er mange som kjenner til familien og til historien om Torstensens datter Anna Colbjørnsdatter, fra hans ekteskap med Johanna Kraft. Men graver man i gamle dokumenter finner man alltid litt til, når man er heldig.

Anna – heltinnen fra krigen mellom Norge og Sverige i 1716, ble født på midten av 1660-tallet. Hun vokste opp på Sørum prestegård og giftet seg med Jonas Ramus, farens kapellan. De fikk fem barn, alle født i Sørum. Jonas Ramus ble senere prest i Norderhov kirke på Ringerike. Fra 1690 bodde Jonas og Anna på Norderhov prestegård. Tjuuseks år senere, den 29. mars 1716, skjer det som har blitt stående som Annas heltemodige innsats. Christiania var på den tiden hær satt av svenskekongen Karl den 12. s tropper og jeg refererer fra Asbjørn Langelands bok:

«Under ledelse av general B. H. Von Lützw hadde forsvaret tatt stilling på Gjellebekk i Lier, hvor et svensk angrep ble stanset. Karl den 12. sendte en tropp med ca. 600 mann, under ledelse av oberst Axel Løwen, via Hadeland og Romerike for å felle Lützw og Gjellebekk-stillingen i ryggen. Den svenske styrken ankom Norderhov prestegård henimot kl. ti om kvelden lørdag 28. mars. Presten (Jonas Ramus) var syk, giktbrudde og sengeliggende, så det ble hans kone Anna Colbjørnsdatter som tok imot obersten og hans følge.

Det er flere historier om hva som skjedde på prestegården og Annas rolle i hendelsen. Den populære versjonen er at hun trakterte svenskene så vel og rikelig at de nærmest ble kampdyktige. Hun skal også ha fått smuglet ut en melding til en norsk styrke som var kommet til Stein i Hole. Klokkeren halv tre om natten angrep den norske styrken og overrumplet svenskene fullstendig. Etter et par timer kom det forsterkninger under oberst J. W. Øtken, som var kommet fra Gjellebekk, og den svenske styrken ble ettertrykkelig slått.

Langeland skriver videre:

«En undervurderer kanskje litt for mye hennes gjestfrie innsats hin kvelden på prestegården. En mett, tilfreds og brennevinspåvirket fiende er mindre årvåken og kampvillig enn en som er sint og sulten. Nettopp i dét ligger det en rimelig anerkjennelse av hennes patriotiske innsats, nemlig å gjøre fienden så sikker og trygg at han ikke var forberedt på fare.»

Norderhov kirke, med prestegården og kornmagasinet i bakgrunnen. Malt av M. Støin i 1851. Bildet brukes med tillatelse fra eieren Ringerike museum.

Hva skjedde egentlig?

Asbjørn Langeland har rett i at det både verserer flere utgaver av denne historien, og at innsatsen Anna gjorde kanskje ikke har blitt anerkjent som heltemodig nok, selv om den ikke har blitt glemt av ettertiden. Også i Annas slekt har det vært reist tvil om hva som egentlig skjedde – hva var «sannheten» om hennes innsats? Var den egentlig verdig det ettermælet den har fått? Eller skulle den kanskje ha vært enda mer anerkjent enn den ble?

I et slektsdokument, skrevet av en etterkommer i den Colbjørnsenske familie, Hans Marius Emil Barclay i 1887 (han er Annas 3xtippoldebarn), forteller han om Annas år som enke, og han beskriver etterslektens tvil om heltedåden, og at de i tillegg har manglet endel andre opplysninger om Annas liv også. Han skriver:

«Man har hidtil (i 1840) svævet i den fuldkomneste Uvished om såvel Annas dødsår, som stedet hvor hun døde og blev begravet. Medens nogle fortæller at

hun efter Mandens død skal have flyttet til Fredrikshald, have igjen andre påstået at hun døde på Ringerike, og atter andre i Sørum. Ved hjelp av Documenter i Rigsarkivet håper vi imidlertid at hæve denne Uvished.

Allerede medens hendes Mand levede, under 4die April 1718, var en kongelig Bevilling bleven meddelt begge at sidde i uskiftet bo for den længst levende sålænge han eller hun forblev ugift, og de myndige Børn dermed vare tilfrædse. Under 9de Marts 1730 indgav på hendes vegne, hendes halvbror Peder Kolbjørnsen og hendes avdøde Mands brodersøn Professor J.F. Ramus, en ansøgning til Kongen, om at hun måtte få tillatelse til at disponere over den Arvelod som hendes Søn Christian Ramus, efter hende og hans afdøde Broder Daniel Ramus kunde tilfalde, - imod at hun «sammen med hans Arvelod dels til hendes rette og lovlige Arvinger, og dels til gudeligt brug, samt til fattige og nødtørftige vilde testamentere», da hun i modsat Fald frygtede for at den ham tilfaldende Arvelod efter hendes død kunde falde i fremmede Hænder, uden at komme

hendes rette Arvinger til gode.

Årsaken til søknaden var at hennes sønn Christian Ramus var savnet og antatt omkommet under reise til fremmede land. I et brev dat. Gussgården (prestegården) 13. Aug. 1729 rådfører Anna seg med professor J.F. Ramus (hennes manns nevø) om hva hun bør, eller kan gjøre i denne arvesaken. Hun bestemmer seg for å «bruke» sin heltedåd som argument overfor kongen og foreslår følgende:

..... nemlig om jeg ved en underdanig Supplik til hans Majestæt kunde nyte den Nåde at jeg som en gammel Præsteenke, der har i så mange år komtribueret så meget til hans Majestæts tjeneste, særdeles i Krigens tid da Fienden havde inkvarteret sig her på gården, hvilket ikke gik op for mig uden stor både Forskrækkelse og Forlis, som vel bekjendt, men dog udi alt dette gjorde Fienden så sikker og tryg, at han ventet sig ingen Fare indtil vores kom, som jeg vel forud viste skulle komme, og attackerede dem her på Gården mellom Husene, slog Fienden på flugten. Tog dere Oberst Løwen med flere svenske Officerer fangen, og mange bleve døde på Stedet; formedelst hvilken lykkelig Action både Kongsberg og hele Distriktet blev fritat fra en truende Fare og Ulykke. Om hans Majestet ikke udi Nådig henseende til sådant vilde forunde mig udi rolighed og uden nogen tiltale og Præjudice at nyde og besidde de riktige Arvemidler, som min absendte Søn Christian kunde tilfalde».

Barcley skriver videre at:

«Det her anførte citat er så meget mærkverdiggere, da alt hvad vi hidtil have vist angående Annas deltakelse i Afæren ved Nordrehov Kirke i 1716 kun grunder sig på Traditioner eller Sagn». Dette kan nu tjene til at borttrydde al Tvivl i denne henseende og er et fuldkomment bevis for at Anna virkelig må tilskrives Andel i den Seir som de norske den gang vandt, og fortjener dette bevis så meget mere Troværdighed da det skulde medfølge (hvilket også skeede i en verificeret gjenpart) den til Kongen indgivne Ansøgning. Og havde ikke hint Faktum, hvilket hun selv påberåber sig som en Grund til ansøgningens indvilgelse, været overensstemmende med den rene Sandhed, vilde sikkerlig de forskjellige Locale Autoriteter (Fogden, Amtet og Stiftet) ikke have undlat at oplyse om det motsatt i de Ærklæringer som de sees at have afgivet over hendes andsøgning».

Anna omtales i et gammelt dokument «som sine halvbrødre Hans og Peder

Colbjørnsens værdige søster». Brødrene ble begge offentlig omtalt og hedret for sin innsats under angrepet på Fredrikshald i 1716, men vi kan vel på bakgrunn av ovennevnte slå fast at Anna Colbjørnsdatter fortjener sin selvstendige helteplass i historien.

Anna Colbjørnsdatter døde 69 år gammel i 1736. Hun overlevde ikke bare sin mann Jonas Ramus, men også alle sine fem barn. Hennes to eldste sønner og yngste datter døde uten å etterlate seg arvinger. Den eldste datteren etterlot seg en datter oppkalt etter Anna. Den yngste sønnen, Christian Ramus, kjenner man som nevnt ikke skjebnen til. Hans Marius Emil Barclay skriver om dette:

«Christian Ramus forlod Kjøbenhavn i foråret 1713 for at reise udenlands til fremmede Universiteter, hvor han vilde studere Medicinen, fra hvilken tid man aldrig har kundet få nogen Kundskab om hvor han bleven af,- men fordi Veiene på de Tider var meget usikre for en enlig Person at passere, og udi bemeldte År var desforuden en stærk Pæst i Hamburg, hvorhen han på Udreisen først vilde begive sig, og der en lang tid forblive, så er derover en vis Formodning om, at han enten underveis eller og udi Hamburg må være omkommen, hvorfor det ej har været muligt, ej heller ventelig at nogen tilforladelig Attest om hans Død kan forskaffes».

Så skriver Barclay videre at etter at Kongen hadde innvilget Anna tillatelse til å bruke arvemidlene som hun søkte om i 1730:

«..... så genser vi ikke Anna før året 1736, da finder vi hende ifærd med at foretage den handling som gjerne pleier at være Livets sidste. Gammel og svag, berøvet ved døden sin Mand og alle sine Børn, kun omgivet af en 18 årig Datterdatter, lod hun skrive sit testamente den 19de Juli på gården Gudsgården, «fordi hun vidste, skriver hun «at hendes døsstund vilde komme snarlig», og indsatte deri til Arving af hele sin formue Datterdatteren Anna Larsdatter, «som nu er i mit Hus, der vel forstår og mig til alt til fornøjelse omgår. Dog skal min Datterdatter strax af boet efter min død udtælle 300 Rdl. til Hospitalet udi Xiania som er den gave, jeg forlængst har været betænkt på at give til Fattige og Nødlidende».

Anna og hennes to brødre er indirekte nevnt i nasjonalsangen «Ja vi elsker», tredje og fjerde vers, tekst av Bjørnstjerne Bjørnson (iflg. Wikipedia historikk rundt nasjonalsangens tekst)

Noen avsluttende opplysninger.

1713 eller 1714 - Sønnen Christian dør ca. 27 år gammel – muligens i pest i Hamburg (som nevnt i historien over). Selv beskrev Anna det slik i sitt testamente: «han gik bort og blev ei mere spurgt».

1714 - Sønnen Ole døde 31 år gammel, muligens etter fall fra en hest.

1717 - Datteren Johanna døde 32 år gammel under fødselen til datteren Anna Larsdatter

1718 - Annas mann Jonas Ramus døde 69 år gammel etter lang tids sykdom

1722 - Datteren Anna Sophie døde 35 år gammel, også hun i barsel. Det antas at også barnet døde.

1727 - Sønnen Daniel døde 43 år gammel

1736 - Da Anna selv døde ble hun balsamert, og ligger ved siden av sin mann i en krypt under Norderhov kirke.

Da hun døde, eide Anna Colbjørnsdatter (eller Colbjørnsen som hun selv skrev seg) 4 kirker på Ringerike (Norderhov, Hauge, Viker og Lunder kirke). Hun etterlot som nevnt alt hun eide til datterdatteren Anna Larsdatter. Tre år senere, 14. april 1739, solgte hun og mannen alle kirkene til allmuen. Barnebarnet Anna Larsdatter fikk 12 barn, så selv om Anna Colbjørnsdatter fikk kun ett barnebarn er etterslekten etter henne rimelig stor.

Eldre utgaver av navnet Norderhov er: Niardarhof, Njardarhof og Norderhoug. Jeg har også funnet det skrevet som Nordrehoug et par steder.

Dere som vil lese mere om Anna Colbjørnsdatter kan finne artikler om henne i Sørumspeilet nr. 1-2013 og i nr. 4-2017. Gro Langeland har skrevet artiklene, som heter «Anna Colbjørnsdatter – en av norgeshistoriens heltinner» og «Fra loftet på prestegården og frem i lyset». Begge utgavene av Sørumspeilet finnes på vår hjemmeside: <https://www.blakerogsorumhistorielag.no>. Der går man inn på Sørumspeilet oversikt. Klikk så på aktuelt årstall.

Kilder:

Hans M. E. Barclays notater

Asbjørn Langelands bok «Før i tida»

Wikipedia

Blachierske Compagnie står for salut på Skansen 17. mai 2019

Barndomsminner fra Blaker Skanse - 17. mai

Tekst og foto: Ingun Orderud

Et spesielt sted og en spesiell dag. I «gamle dager», den gang alle elevene bodde på skolen og få hadde bil, var det store aktiviteter på stedet. Jeg er født i 1958 og oppvokst på Skansen. Tidene forandrer seg, så jeg husker bare slutten av de gamle skikkene.

Flaggheising

Dagen begynte klokka 08 presis med flaggheising, og alle som hørte til på Skansen, store og små, møtte opp her.

Blomster ved minnesmerket

Deretter ble det lagt ned en blomsterbukett foran minnesmerket over alle skanseelevene som falt i krigen. Det var en stor stein omkranset av brudespirea, riktig vakkert. Formann i elevrådet holdt en kort tale hvor han leste opp navnene og takket for innsatsen. Det dreide seg om elevene Olav Bjerke, Olav Sørnes, Peder Hakvik, Arne Grøtterud, Ola Jacob Bjanes, Ingvald Fjeldberg, Gunnar Gundersen og Karl Fleischer. Steinen står der ennå, med spirea rundt, men ikke alle navnene er like lette å tyde lenger.

Før den tid hadde elevene, Skanse-guttene som vi kalte dem, vært oppe i mange timer. De hadde fått låne traktor med tilhenger og lastebil av noen lokale bønder. Disse ble pynta og gjort i stand etter alle kunstens regler, før de kjørte rundt og vekte hele bygda. Kan ikke huske når denne skikken tok slutt, jeg fikk være med en gang på begynnelsen av 1970-tallet.

Togstart fra Haugtun

Etterpå samlet folk i bygda seg på Haugtun skole hvor barnetoget startet.

Det gikk ned i sentrum med et stopp foran aldershjemmet, før det fortsatte til kirka og 17. mai-gudstjeneste. Da jeg gikk i første klasse, i 1966, gikk vi derfra helt til Bruvoll. Det kunne nok være ganske langt for små bein med nye sko, så det kjørte en buss bak og plukket opp de som ikke orket mer. Er fortsatt ganske stolt over at jeg gikk hele veien, heldigvis var det sol og vakkert vær. Etter dette ble feiringen lagt til Skansen noen år. I 1973 brant kommandantboligen og det tok en stund å få på plass en ny, da måtte alt flyttes til Haugtun.

Skanse-guttene deltok også i 17. mai-toget, den gangen var det nærmest et folketog hvor alle lag og foreninger hadde sin egen avdeling. Skansen idrettslag hadde egen fane som ble brukt i toget, denne gikk dessverre tapt i brannen.

Kanon

På Skansen sto det i alle år en kanon bak krutthuset, den hadde en gang blitt dekorert med mønster i forskjellige farger. Den var nok i bruk ved forskjellige anledninger, en 17. mai ble den slept med helt til Bruvoll. Mener å huske at det ble skutt med den også, lurer på hvor den er nå?

Samisk tale for dagen

Faren min, John Mork, ble ansatt på Skansen i 1954 og har delt noen minner fra den tida. Tar med et eksempel: «Et år holdt en stuttvokst kar fra Masi tale for dagen, i samedrakt og på samisk, mens en lang, hengslete oslogutt i findress med en kjempelang 17. mai-sløyfe og med flosshatt høyt oppe på toppen, var tolk.» Takket være et bilde han etterlot seg kan dette tidfestes til 1955, seansen fant sted utenfor husmorskolen

Den eventyrlige Skansen - Glimt fra 40 år på Blaker Skanse

Ingun Orderuds far, John Mork (1920-2014), har skrevet bok om sine år på Blaker Skanse, hvor han arbeidet fra 1954 til 1987. Boka forteller om små og store hendelser på Skansen gjennom mange år, og kan kjøpes fra Blaker og Sørum Historielag, via nettbestilling eller i historielagets kontor på Nordli.

Flaggheising i 1954

Bekransning av minnesteinen over Skanse-elever som falt under krigen

Skansegutta er klare for å vekke folk i Blaker grytidlig 17. mai

på Sørumsand.

Elevene pleide å kjøre rundt i bygda lenger ut på dagen også. Mange på Sørumsand husker fortsatt dette, selv om det var ukjent for meg.

Et år hadde guttene fått tak i noen kinaputter for å lage litt ekstra smell, og kom i skade for å svi hull i kjolen til ei ungjente. Neste dag ba formannen i elevrådet om fullmakt til å gjøre opp for skaden, så det ble ordnet greit opp i.

Kultursentrum

De årene 17. mai-feiringa ble lagt til Skansen sto elevene for en del underholdning, og sørget også for leker og moro til ungene. På den tida ble Skansen regnet som et kultursentrum i Blaker, og det var et godt forhold mellom elevene og lokalbefolkningen.

Når det gjelder 17. mai på Skansen på slutten av 1960-tallet, er det ett minne som har brent seg fast hos meg, og det har ingenting med selve feiringa å gjøre. Skansen er et grønt område, flere trær var det der da, og et rikt fugleliv. Et år hadde trosten bygd rede på de utroligste steder, inni hjulet på kanonen og oppi trappa i hoppbakken. Vi

ungene som hørte til på Skansen rørte ikke et eneste rede, bare gikk og kikket på dem dag for dag. 18. mai var det ingenting igjen, husker fortsatt at jeg synes det var trist.

Skansen har vært en populær arena for 17. mai helt fram til nåtid. Nå bor jeg på Sørumsand, og mens ungene gikk på barneskolen måtte jeg holde meg her naturlig nok. Siden det har jeg år om annet funnet veien tilbake til gamle trakter.

Etter at lærerskolen flyttet ut, har Blaker Skanses Venner sørget for flaggheising om morgenen, fulgt av salutt fra det Blachierske Compagnie. Det må være en ny tradisjon. Vi bestemte oss for å bli med på dette, rakk to år før alt stengte ned. Men nå i 2022 kom det igjen invitasjon til medlemmer av Blaker Skanses Venner. Vi møtte opp og fikk en fin start på dagen med flaggheising, salutt og frokost i kommandantboligen. Skansen viste seg fra sin beste side i det flotte været, med nyutsprunget løv mellom de gamle bygningene.

Vakrere ramme om feiringen finnes ikke mange steder her omkring.

Lastebiler og traktorer med bjørkelauv og flagg utenfor smia

Pyntet lastebil med Skanse-elever utenfor Haugtun

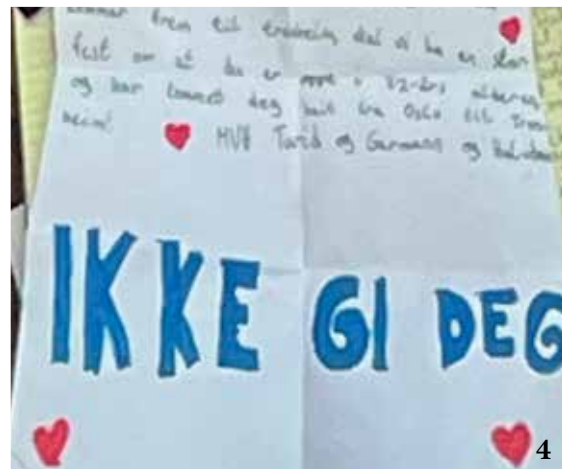
Forut for sin tid! Tale for dagen ved husmorskolen ble holdt på samisk av skansegutt fra Finnmark.

På vei nedover alleen til husmorskolen på Sørumsand

17. mai-toget ankommer Skansen i 1969

¹Drøyt 20 medlemmer fant veien til Kroa denne kvelden. (Foto: R. Fjørstad) ²Ingerid Havig som 70 år gammel gikk hele veien fra Høvik til Nidaros, en strekning på 64 mil. (Foto: R. Fjørstad) ³Jonas Strandbakken underholdt med selvkomponerte viser. (Foto: R. Fjørstad) ⁴Og når alt ble vått og kreftene tok slutt var det god hjelp i å ta frem et skriv, sendt med av et barnebarn. (Foto: Ingerid Havig)

To pilegrimers opplevelser

Av Randi Fjørstad

Historielagets medlemsmøte på Kroa i Lørenfallet 21. april ble et fint og interessant møte med pilegrimene Ingerid Havig og Jonas Strandbakken. Sommeren 2021 vandret de 64 mil fra Oslo til Nidarosdomen i Trondheim. Den første 70 år gammel, den andre 30 år. De kjente ikke hverandre på forhånd, og de gikk ingen dagsetapper sammen. Den ene brukte 29 dager på turen, den andre 35. En tok kun 3 hviledager på strekningen, den andre brukte 5, og fikk i tillegg et avbrekk grunnet en begravelse.

Felles for dem var at ønsket om å gå pilegrimsleden hadde vokst frem over lang tid. De hadde nølt, de hadde utsatt beslutningen flere ganger, men så endelig bestemt seg. Det de også hadde felles var ønsket om å gå alene. Begge ville møte den utfordringen det er å være alene over lang tid, trene på ikke å bekymre seg for morgendagen. Trene seg på å vandrest og se, ikke rushe av gårde.

Leden

Det er mange startpunkter for pilegrimsleden mellom Oslo-Trondheim. Ingerid startet fra Haslum kirke i Bærum og Jonas fra Lommedalen. Begge hadde valgt ruta som går via Sundvollen, Brandbu, langs Mjøsa forbi Gjøvik, Gudbrandsdalen og videre over Dovre. De møttes allerede på en av de aller første overnattingene og ble kjent. Senere krysset deres veier seg bare noen få ganger, de utvekslet erfaringer og holdt sms-kontakt.

Om leden har de bare godt å si. Løypa er godt merket med pilegrimslogoen. Logoen kombinerer severdighetssymbolet valknuten med en form av Olavskorset. Norge er fullt av severdigheter og historiske steder, og de ble alltid godt mottatt. Banket de på en dør og ba om vann, ble de uten unntak

ønsket velkommen. Langs leden bor det folk som gjennom generasjoner, med åpne sinn og åpne dører har tatt i mot pilegrimer.

Kirker og overnattingssteder er lagt godt til rette for de som ønsker å gå pilegrimsleden, enten du går hele leden eller deler av den. Denne turen gikk under koronatiden, og det krevde at man måtte bestille overnatting på forhånd – om man ville sove innendørs. Så noen netter ble tilbrakt i telt og gapahuk. Det gikk også fint, men det krever litt mot å overnatte ute når man er alene.

Boken «Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim – en praktisk guide for vandringen», skrevet av Bjørn Ivar Voll og Ellen Rykkja Gilbert, ble anbefalt av både Ingerid og Jonas. Den var god å ha med på turen. Der finner man mange gode råd, kart og beskrivelser, alt man trenger å vite om vandringen. Et av de gode rådene, ifølge Ingerid, er å ta med lette, sammenleggbare staver. Og lett sekk! Jonas startet med ca. 16 kg på ryggen, men det ble for tungt. Teltet ble ofret underveis.

Erfaringer

Hva sitter de igjen med – snart et år etter turen? Ingen av dem angrer på turen. Ikke et sekund. Det hadde vært en flott opplev-

else, selv om den til tider var slitsom, beina verket og gnagsår måtte behandles. Begge hadde fått øvd opp evnen til å se, lukte, å tenke, være til stede i nuet. Og begge var enige om at da turen var over, og målet Nidaros var nådd, så skjønte de at det var selve vandringen som hadde vært målet – ikke det å komme frem, selv om dét også var stort og ga begge en god mestringsfølelse.

Åpne pilegrimskirker

Viktig på turen for begge to hadde vært å komme til åpne kirker. Det å kunne få gå inn og hvile, meditere, få vite litt om kirkens historie hadde vært gode høydepunkter underveis. Det er derfor synd at mange kirker langs leden er stengt. Det krever en god del å ha kirkene åpne, med folk til stede som kan svare på spørsmål.

På Frogner i gamle Sørumsund har vi en pilegrimskirke. Den lille vakre middelalderkirke fra slutten av 1100-tallet er bygget i stein, og kan ha vært bygd som gårdskirke i sin tid. Den ligger like ved nye Frogner kirke som ble oppført i 1925 i tømmer. Frogner pilegrimskirke er ikke åpen, men man kan ringe et telefonnummer og gjøre en avtale. Sann sett er kirken tilgjengelig, men det krever litt ekstra planlegging å

En gapahuk var god å finne på turen. Foto: Ingerid Havik

benytte seg av den muligheten, og blir nok lett droppet.

Skedsmo kirke i Lillestrøm er også pilegrimskirke. Den er heller ikke åpen, men der arbeides det med mulighet for å kunne åpne kirken i vandringsperioden (juni-august).

Jonas rundet av en interessant og hyggelig kveld med gode selvkomponerte viser og gitarspill, til glede for de 21 fremmøtte.

Jeg vil avrunde dette lille referatet med det Ingerid innledet sitt foredrag med:

«I utgangspunktet var hverken Jonas eller jeg spesielt historieinteresserte, det var ikke derfor vi gikk. Men dét har vi blitt på denne turen, hvor kulturelle opplevelser har beriket oss hele veien. Og vi vil gjerne takke alle historielag rundt om i landet, som arbeider for å ta vare på vår felles kulturelle historie, vedlikeholder severdigheter, sprer informasjon osv.»

Dette var ord som varmet historielagets styre – vi tar dem til oss og arbeider utrettelig videre.

Rettelse

Bildet av damen i teksten «Marte Maries bønnebok» i nr.1/2022, viser ikke Marte Marie, men hennes yngste datter. Hun het Anne- Margrete, og det var hun som overtok Stagrim i 1874. Dessverre finnes det ingen bilder av Marte Marie. Beklager at det ble feil bildetekst.

Aurskog
SPAREBANK

**Velkommen til lokalbanken
for hele Romerike**

Telefon: 63 85 44 40

Aurskog, Bjørkelangen, Jessheim, Sørumsand, Årnes

Faktaboks:

Merkingen av Pilegrimsleden. Foto: Jørgen Kirsebom

- Pilegrimsleden er en fellesbetegnelse for til sammen 2361 km opparbeidede turveier i Norge, i tillegg til Kystpilegrimsleia på 1080 km.
- Pilegrimsledene har ulike startsteder, men alle fører mot Nidarosdomen i Trondheim. De går hovedsakelig langs tradisjonelle veier og stier som pilegrimene brukte på vei til det gamle Nidaros i middelalderen.
- Flere av pilegrimsledene henger sammen med tilsvarende leder i Danmark og Sverige. Totalt er det merket mer enn 5000 km pilegrimsleder i de tre landene.
- Arbeidet med ledene startet i 1994, og i 1997 ble det åpnet 2 pilegrimsleder. En gikk fra Oslo via Gudbrandsdalen til Trondheim, den andre fra svenskegrensa via Stiklestad til Trondheim. Leden gjennom Gudbrandsdalen er lengst av alle ledene med sine 643 km, med unntak av kystpilegrimsleia Egersund-Avaldsnes-Bergen-Selje-Smøla-Nidaros som er hele 1080 km.
- Ledene er merket med pilegrimslogoen. Den kombinerer severdighetssymbolet valknuten med en form av Olavskorset. Logoen er mønsterbeskyttet og forvaltes av Nasjonalt pilegrimssenter (NPS).
- En pilegrim defineres som en person som av religiøse grunner reiser til et sted som i vedkommende religion blir ansett som hellig. Motivasjonen kan være taknemlighet kombinert med et løfte om å tilbe en guddom eller helgen der, eller et ønske om å få del i stedets spesielle velsignelse.
- Alle de store verdensreligionene har pilegrimssteder.
- Kristne har siden tidlig kristendom reist på pilegrimsferd til de stedene som i særlig grad er knyttet til Jesu liv, spesielt Betlehem og Jerusalem.
- I middelalderen oppsto det en lang rekke kristne valfartssteder som følge av dyrkelsen av helgener og relikvier, som: apostelen Peters grav i Roma, apostelen Jakob den eldre grav i Santiago de Compostela og martyren Thomas Becketts grav i Canterbury.
- I Norden valfartet folk særlig til Olav den helliges grav i Nidaros, Knud den helliges grav i Odense og den hellige Birgittas grav i Vadstena.

Vår og dugnad hører sammen

Av Dag Winding-Sørensen

Dugnadene for 2022 er kommet i gang igjen på Slora Mølle, og fremmøtet er upåklagelig. Det føres alltid fremmøteprotokoll, og det registreres arbeidete timer. Det er det Brith Kristiansen som gjør. Dugnadsgjengen kommer normalt sammen på onsdag ettermiddag og aktiviteten er stor på alle postene. Hovedoppgavene er i hovedsak å ferdigstille de store prosjektene. Det gjelder først og fremst dammen, likestrømsanlegget og forberedelsene til Newtonparken.

Dammen

Dag-Einar Hellerud og Vidar Harfallet gjør sluttarbeidene på nåledammen. Dersom dammen holder vannet, kan vannspeilet i nåledammen heves til overkant av turbinrørinntaket. Nå skal nålene justeres i høyden, vanngjennomstrømning under bunnsvillene stenges, dambroen sikres og vannrørene til Newtonparken justeres for vanntilførsel. Deretter lukkes nåleporten, og vannspeilet i dammen heves til overkant av luken i turbinrørinntaket. Luken skal være snekkestyrt for å lage en jevn bevegelse ved åpning og lukking. Den oppgaven gjenstår.

Likestrømsanlegget

Bjørn Undrum og Even Woxen arbeider med montering av husturbinen, som igjen skal drive likestrømsaggregatet i mølla. Hovedturbinen sørger for teknisk drift av maskineriet i mølla. Husturbinen drev en likestrømsgenerator for belysning i mølla og møllerens bolig i sin tid.

Anlegget er fra 1908. Husturbinen sto i rekke med hovedturbinen da restaureringsarbeidene tok til i 2009. Husturbinen ble lagret i påvente av at andre viktige turbinfunksjoner ble ferdig restaurert. Nå er tiden kommet til husturbinen, og ledeapparatet er første oppgave. Deretter følger omvikling av generator. Generatoren står hos Kymar i Moss. Vi har mottatt et prisforslag som er til vurdering, men arbeidet er foreløpig ikke satt i bestilling. Installasjonsarbeider for likestrøm og belysning er heller ikke satt i bestilling, men anbudsinnbydelse foreligger.

Newtonparken

På de store bergene nedenfor mølledammen, mellom turbinrøret og åa, tenker vi at det kan utvikles et opplevelsesområde, hvor barn og voksne kan leke med vann ved bruk av teknikk og fysiske lover. I flere år har en vannrenne vært i drift, der elevene sammen med venneforeningen og folk fra skoleavdelingen i Teknisk Museum har assistert skoleelever i leken. Nå er denne renna kommet på plass igjen, etter iherdig innsats av Hans Marigård og Kaj Hedlund.

Samtidig som vannspeilet i mølledammen stiger, begynner også vannet å renne i to strømningsrør som ligger i dammen. Her vil det etter hvert komme betydelige vannmengder som forsyner andre apparater etter hvert som de bygges.

Fra Newtonparken og over på motsatt side av åa, har vi våte drømmer om å bygge en vakker gangbro over til møllas nyervervede arealer på 6,8 mål skog og fjell. På det området har arkitekten Maria Nesvåg planlagt en fremtidig opplevelsespark med fornybar energi, biologisk mangfold og naturvern som mantra. Dette var det gjennomgående temaet i masteroppgaven hennes ved Arkitektthøgskolen i København, der hun gikk ut med beste karakter.

Med andre ord vi er i god gjenge på Mølla – og har du lyst og anledning er det flott om du møter opp en onsdags ettermiddag.

GRATULERER MED DAGEN!

Slora Mølles gode hjelper Brith Kristiansen fylte 70 år 20. april. Venneforeningen og styret i historielaget gratulerer Brith så mye med dagen, og takker for hjelpsomhet og omtanke for mølla og dugnadsgjengen gjennom alle år.

Brith fører bl.a. logg over alle arbeidstimer som blir nedlagt på mølla, en registrering som føres på årsbasis og er en del av økonomirapporteringen vi er pålagt. Til nå er det registrert hele 7500 timer!

I et hvert dugnadsarbeid er kaffepausene og det sosiale viktig både for trivsel og arbeidsinnsats. Brith stiller med kaffe og to hjemmebakte kakeslag hver onsdag. Det gjør kaffepausene ekstra trivelige.

Brith er ikke bare vokst opp med mølla som nærmeste nabo. Faren, Olav Kristiansen, var Slora Mølles siste møller, og Brith var helt fra barnsben interessert i alt som angikk mølla. Vi setter stor pris på hennes kunnskap og bidrag til det gode fellesskapet.

*Gratulasjon og hilsen fra
Styret i historielaget og fra
dugnadsvener.*

Takk til våre sponsorer:

interoptik
Nordfonna

Fokus Butikksenter, 1920 Sørumsand
Telefon: 63 86 60 70. E-post: nordfonna@interoptik.no
www.interoptik.no
Åpningstider: 10 – 20 (18)

Økland

idé Vi tar hånd om
ditt budskap og sørger
for at det blir sett!

X-Idé AS - Marcus Thranes vei 100, 1472 Fjellhamar - www.xide.no

**Akershus
energi**

Inspirert av *framtida*

Sørums Begravelsesbyrå
Nilsen as Etabl. 1947

Besøk oss på www.nilsengravferd.no
Tlf: 63 82 88 80

TOTAL UTESERVICE AS

drift

tømmer - snøservice - utemiljø

BYGDESERVICE

T&B Hansen
Installasjon AS

registrert Elinstallator

**Blaker
SPAREBANK**

LOKAL STØTTESPILLER I OVER 100 ÅR

Ta vare på bilen din
**- VASK
BILEN
HOS OSS!**
Velkommen!

CIRCLE K SØRUM
TLF 63 86 80 50

Oversiktsbilde fra det lille samfunnet som vokste frem på Rånåsfoss i takt med kraftutbyggingen. Foto: Sørums fotosamling

To parallelle historier - 100 år med Akershus Energi på Rånåsfoss

Av Randi Fjørstad

Jubileet på Rånåsfoss har blitt omtalt både i Stomperud Magasinet nr. 1/2022, og i lokale aviser. I dette Sørumspeilet har vi også med en artikkel skrevet av kommunikasjonsrådgiver Tove Syndrol Johansen. Begge artiklene gir et godt bilde av Akershus Energis 100 år på Rånåsfoss, den gang verket lå i gamle Sørums kommune. Etter at kommunegrensene ble endret i 2019, ligger Rånåsfoss i Nes kommune.

Da Akershus Energi (som fra starten het Akershus elektrisitetsverk AEV) fylte 75 år i 1997 ble det gitt ut en omfattende og interessant bok om verket, fra de første planene tidlig på 1900-tallet, de første spadetakene i 1918, åpningen av kraftverket i 1922 og frem til jubileumsåret 1997. Boken ble ført i pennen av Bjørn Bjørnsen, journalist, forfatter og stifter av Norsk faglitterær forfatterforening. Han gikk grundig til verks. Boken gir et innblikk i både den politiske situasjonen og velferdsutviklingen i landet generelt, samt arbeids- og livsvilkår for folkene på Rånåsfoss spesielt. Jeg leste ikke mange sidene før jeg så at historien om kraftutbyggingen på Rånåsfoss er to parallelle historier. Den ene om visjonære og fremtidsrettede personer, som med

pågangsmot og makt fikk sine mål gjennomført. Den andre er historien bak glorien, den om arbeidernes kamp for bedre lønn, bedre boforhold, retten til å organisere seg, rett til kortere arbeidsdag osv. Kort sagt forløperen til dagens lovfestede demokratiske rett til innflytelse over egen arbeidssituasjon.

Bakteppe og visjoner

Da Grunnloven i Norge fylte 100 år i 1914 ble det feiret med festfyrverkeri og jubileumsutstilling på Frogner i Kristiania. Den lille nasjonen Norge var i løpet av hundre år blitt et foregangsland med viktige reformer som syke- og ulykkesforsikring (1909), stemmerett for kvinner (1913), og noe så radikalt som arverett for «uekte» barn (1915) – for å nevne noen. Kraftproduksjonen i

Norge hadde femdoblet seg i løpet av 14 år, og ca. 2000 nye fabrikker hadde blitt grunnlagt. Jubileumsutstillingen omfattet slåmaskiner, separatorer, komfyrer, og mange andre elektriske apparater som krevde strøm. Folk strømmet til for å beundre nyvinningene, og mange nye sto for tur. Rikstelefonen skulle føres helt frem til Tromsø, og flyveren Trygve Gran skulle sette rekord den 30. juli 1914, som den første som fløy over Nordsjøen. Han brukte fire timer og ti minutter fra Cruden Bay i Skottland til Revtingen på Jæren. Samtidig planla Akershus, som det første fylket i landet, å bygge sitt eget kraftverk ved Rånåsfoss.

Dette var en tid med fred og fremtidshåp. Norges statsminister på den tiden, Gunnar Knudsen (V), uttalte at: «for

Dette er den provisoriske brua som erstattet den første hengebrua. Den ble hengende frem til 1927.

Foto: Sørum fotosamling

tiden er forholdet det, at den politiske himmel, verdenspolitisk sett, er skyfri i en grad som ikke har vært tilfelle på mange år!»

De første kraftverkene var mest olje-, kull- eller gassdrevne generatorer som ga strøm til en eller noen få abonnenter. Strømmen ble veldig dyr, og med lite linjenett kunne den heller ikke overføres over større avstander. Hvis vann kunne få turbinene til å rotere ble det billigere strøm. Fosser fantes det mange av i Norge. Det var bakgrunnen for at man både i inn- og utland begynte å betrakte norske fosser med nye øyne.

Statsminister Knudsen skjønnte at tiden var inne for å sikre de norske fossene på statlige hender. Han skrev derfor til Stortinget og pekte på at tiden var inne for å sikre seg fosser for å redde dem fra spekulanter og utenlandske kapitalister. Først og fremst var dette viktig for jernbanene som trengte drivkraft, men aller mest av hensyn til industrien. Dernest for å «bevare vandfald der ved sin eienommelige skjønhed er af viktighed for turisttrafikken», skrev en fremtidsrettet statsminister, som skulle bli sentral i debatten om Kongslovene og opprettelsen av Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen.

Trang fødsel for Rånåsfoss

Staten hadde fått tilbud om å kjøpe Rånåsfoss allerede i 1899, men takket nei. Nå satte Stortinget ned en

kommissjon. Rånåsfoss ble ansett som en egnet foss å bygge ut. Selv om den ikke var stor, hadde den vannføring nok til å gi kraft til hele byen (Kristiania), og avstanden til byen var også passende. Det ble allikevel et møysommelig arbeid over lang tid, med meninger for og imot. Både blant kommisjonens medlemmer og interessenter. Noen mente det var bedre å leie et kraftverk enn å eie. Hva skulle være privat og hva skulle være et offentlig ansvar? Skulle elektrisitet være et fellesgode eller privat forretning? Var det riktig å satse fellesskapets penger på et slikt kjempeprosjekt? En av aktørene i debatten spådde følgende: «Den dag vil komme at landets fleste hjem vil opplyses med elektrisitet og elektrisk kraft vil anvendes til kokning, opvarming etc., etc.». Det var amtmann Ole Furu i Akershus, som var så forutseende. Han ble senere formann i fylkets byggekomite.

For å gjøre en lang historie kort. Det ble vedtatt i et ekstraordinært amtsting i Bøndernes Hus den 24. juni 1914 at Akershus fylke skulle kjøpe Rånåsfoss. 25 ordførere var stemmeberettiget. 24 stemte for, 1 stemte mot. Og amtmann Furu hadde etter at stemmeresultatet ble kjent, høytidsstemt forkynt: «Der er vist et mot, som kommende slechter vil takke eder for, er man ikke ute i tide og sikrer sig det daglige brød vil man lide hungersnød».

Mye av diskusjonen hadde selvfølgelig dreid seg om økonomi. Et anslag viste at et ferdig kraftanlegg ville koste 8,3 millioner kroner. Noen pekte på at beregningen ikke hadde tatt med uunngåelige kostnader til renter, funksjonærboliger, kontorer og eksproprieringer, - og at vannføringen var overvurdert. Kraftlinjene inn til Kristiania og til resten av fylket var heller ikke med. Beregningen hadde i stedet lagt vekt på elektrisitetens velsignelser.

Uansett, vedtaket var et faktum og fylket måtte låne penger til gjennomføringen.

Det var uvant for fylket, og det satt langt inne å gjøre det. De hadde lånt penger kun en gang tidligere – da Akershus landbruksskole i Nes ble bygget i 1911 (senere Hvam videregående skole).

Verkets formål var å skaffe rimelig elektrisitet til hele fylket. Det knyttet seg store forhåpninger til både denne fossen og til vannkraft generelt. Og det så unektelig lyst ut på den tiden for Rånåsfoss. Kunder med behov for elektrisitet sto i kø og ville kjøpe kraft før det første spadesticket var tatt.

To måneder senere, i august 1914 endret verden seg. 1. verdenskrig var et faktum. Over natten steg alle priser, og vannfallskomiteen i Akershus sto overfor helt uventede utfordringer. Beslutningen om å kjøpe Rånåsfoss sto allikevel fast, men alt ble usikkert. Ingen kunne med sikkerhet si hva som ville skje med næringslivet, offentlige inntekter, priser, renter osv.

Tre år senere eksisterte Rånåsfoss kraftstasjon fortsatt kun på tegnebrettet. Det finnes flere arkitektutkast til kraftstasjonen. Et av dem er datert 18. juli 1917. Alle utkastene var monumentale med vekt på arkitektoniske detaljer. Det ble den anerkjente arkitekten Thorvald Astrup som fikk oppdraget til slutt.

Byggeperioden 1918 - 22

Tross verdenskrigens etterdønninger med kraftig prisstigning, mangel på mat, olje og kull, materiellmangel, demonstrasjoner og streiker, ble kraftverket bygget på rekordtid. Fra det første spadetaket i 1918 tok det fire år til verket kunne åpnes sommeren 1922. Nær 1000 arbeidere hadde gått døgnskift, og prisen ble fire ganger høyere enn beregnet. Så langt så bra.

Går man denne perioden nærmere etter i sømmene, så stiger det frem et tydelig bilde på arbeidernes slit og kamp for bedre kår og medbestemmelse, samt arbeidsgivernes suverene makt og kamp for å beholde makten. Overingeniør Augustin Paus ble betrodd oppdraget å være anleggsleder. Han hadde tidligere bl.a. ledet utbyggingen av Bjølvfossen, og var velrenommert. Han visste også godt hva han kunne kreve. Og det var ikke lite det han krevde for å påta seg ansvaret. Hele 24 000 kroner årlig ville han ha, noe som tilsvarte åtte-ni gode håndverkerlønninger. I tillegg krevde han gratis hus, lys og varme, transport og forsikringer. Dette var mer enn noen andre noen gang hadde fått innenfor offentlig kraftforsyning. Den entusiastiske amtmann Furu uttalte som leder av byggekomiteen at: «dette fikk de tåle, for bare den beste var god nok til et slikt prosjekt».

Slik ble det, og Paus håndplukket folk han kjente til alle ledende stillinger. På den måten fikk han selvfølgelig ekstra makt. Han kranglet på det meste og fikk som regel viljen sin gjennom.

Et klassedelt samfunn vokser frem

Det vokste frem et helt samfunn i denne perioden på Rånåsfoss. Det ble bygget 27 arbeidsbrakker (eller baraker som de ble kalt). Det skulle bo 17 mann i hver. Brakkene hadde kjøkken, spisesal, vaskerom og et rom til kokka. Det var fortsatt vanlig at dag- og nattskift brukte samme seng, eller sov to og to sammen i overbefolkede rom.

Noe annet som vokste frem var misnøyen med at ingeniørene, ca. 30 i tallet, fikk bo langt bedre enn arbeiderne. Til dem ble det bygget hus med elektrisk strøm og innlagt vann. Våren 1918 bygget det opp til den første virkelig store konflikten. Høyere lønn var et viktig krav, og dette kravet fikk de innvilget. I arkivene står det at «Paus var velvillig og komiteen imøtekommende. De fikk 25-30% tillegg i lønnen.»

Men andre krav var like viktig for arbeiderne, slik som kortere arbeidstid, elektrisk lys og varme i brakkene, landhandel og forsamlingshus. Rånåsfoss var jo ikke akkurat verdens navle. Mange arbeidere hadde med seg kone og barn så disse kravene var nødvendige.

Misnøye og spanskesyke

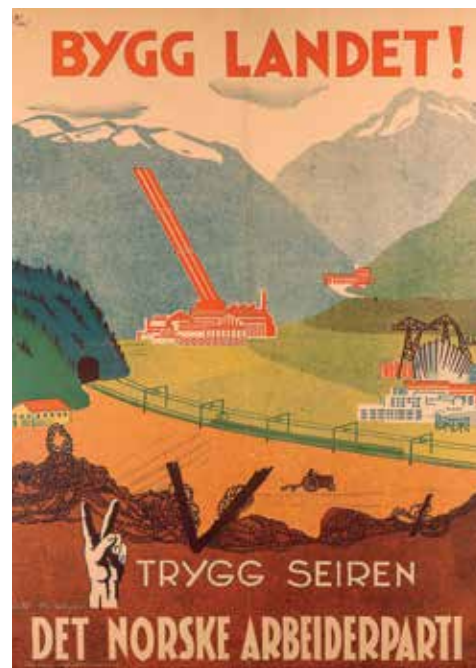
Mange av arbeiderne hadde organisert seg, og Raanaasfoss Arbeiderforening ble stiftet som en underavdeling av Arbeidsmannsforbundet. Tømrere og snekkere stiftet en forening tilsluttet Norsk Trearbeiderforbund (stiftet 1895, tilknyttet LO). Nå truet de med streik. Dette fikk arbeidsgiversiden til å gå til motaksjon. De truet med å melde seg inn i Arbeidsgiverforeningen. «Krigen» var et faktum. Byggekomiteen ble mistenkt for å være villig til å ta streiken vel så mye for prinsippenes skyld som for pengene. Og arbeidsgiverne fikk, ikke uventet, støtte fra omverdenen. Både skogeiere og bønder i nærmiljøet, samt handelsfolk i byene, mente at arbeiderne på Rånåsfoss ble for godt lønnet. De var med på å presse opp lønningene for arbeidsfolk generelt – og gjorde det vanskelig for andre å få tak i arbeidsfolk til den prisen de var villig til å betale.

Stemningen var absolutt alvorlig. Det ble brukt både knyttnever, dynamitt og ild i sammenstøt mellom skogeiere og skogsarbeidere. Og årsaken var altså at arbeiderne på Rånåsfoss hadde greid å forhandle opp lønna si.

Året er som nevnt 1918, og Arbeidsmannsforbundet hadde 8-timers arbeidssdag som sin store merkesak. Overingeniør Paus nektet – dette hadde de absolutt ikke råd til. Det betydde at han måtte ansette flere for å få jobben gjort, og da trengtes det flere boliger osv., osv. Samtidig hadde han ikke helt gode forhandlingskort på hånden. Han visste godt at fagfolk andre steder i landet, som ikke hadde fått gjennomslag for kravene sine, rett og slett hadde reist sin veg. Og det kunne han ikke risikere. Skulle kraftverket bli ferdig som planlagt hadde de ingen tid å miste. Men hele situasjonen gjorde at det ikke var enkelt å streike for Arbeiderforeningen heller. Den var slett ikke trygg på at bygdefolket stilte seg solidarisk med arbeiderne på Rånåsfoss.

Enden på visa ble at begge parter firte på kravene sine – og unngikk streik. Freden senket seg, man kunne puste lettet ut. Trodde man.

Da kom spanskesyken. Den kom i tre hovedbølger til Norge mellom januar 1918 og desember 1920. I Norge mistet ca. 15 000 mennesker livet, flest barn

Kraftlinjene midt på denne valgplakaten fra 1945 viser tydelig hva som var viktig i 1940-årene.

Foto: Anders Henriksen/fra boken «En fortelling om elva og samfunnet»

og unge voksne. På anlegget bodde arbeiderne veldig trangt, og svært mange ble syke. Men siden Rånåsfoss ikke var eget legedistrikt finnes det ikke tall på hvor mange arbeidere eller familiemedlemmer som døde. Flere av de smittede reiste også hjem. Det man vet er at noen døde, det sto om livet for flere, at en brakke ble omgjort til lasarett med to faste sykepleiere (eller sykepleiersker som det het den gangen), og at Raumesposten meldte følgende: «spanskesyken raser forferdelig».

Nesten revolusjon

Tross spanskesyken og etterdønningene av den - etter nok et år med kraftig prisstigning, fortsatte misnøyen å stige blant arbeiderne. Det ble mobilisert til ny kamp. De trengte mere lønn, og det fikk de. Men det var ikke nok alene. På et møte i Arbeiderforeningen den 12. desember i 1919, kom det frem at misnøyen i stor grad, kanskje i størst grad, faktisk rettet seg mot anleggsledelsen. Det var ikke måte på beskyldninger som haglet mot ledelsen, som glimret med sitt fravær. Paus og hans funksjonærer var invitert til møtet. Man antar at de ikke turte å komme.

«Det hersker et prøyserregime ved dette anlegg hvis make man skal lete efter» sa en av talerne. Ingeniørene ble beskyldt for å manipulere med akkordene, det ble pekt på at 16 vakter spionerte «høyt og lavt», og arbeiderne

Det finnes ikke mange bilder av direktør Paus, men her er han forevige i et avslappende øyeblikk. Årstall ukjent.
Foto: Sørums fotosamling

reagerte mot oppslag som truet med oppsigelse for den minste lille forseelse. I tillegg var de fortørnet over at ingeniørene kun ble lignet for 600 kroner for egen bolig, mens arbeidernes kummerlige brakkerom ble taksert til hele 1000 kroner. De beskyldte også den lokale butikken for å favorisere funksjonærene, og ledelsen for ringeakt overfor deres behov. Bl.a. ble arbeiderne nektet ved til brakkene, og de elektriske ovnene de var blitt lovet kom aldri.

Stemningen på møtet ble oppfattet som revolusjonær! Men ting tar tid. Dette var i 1919 like før årsskiftet, og 1920 kom med kraftige nedgangstider. Arbeiderne var for nyorganiserte og uerfarne forhandlere til at de greide å sette kraft bak kravene sine. Vissheten om at det nå var blitt vanskelig å få nytt arbeid annet sted, gjorde også sitt til at kampen på Rånåsfoss stilte døde hen. Mot slutten av anleggstiden sa Arbeiderforeningen seg til og med villig til å gå kraftig ned i lønn, bare folkene fikk beholde arbeidet sitt.

Landet var på full fart inn i det som professor Berge Furre i boka si «Vårt hundreår» kaller «Ei etterkrigskrise», tidfestet til perioden 1920-23. Mot slutten av 1920 opplevde man både sterkt prisfall og omsetningsvansker, verdenshandelen gikk helt i stå, og 1921 ble selve ulykkesåret. Industriproduksjonen i landet sank med rundt 30%, fabrikker stengte, folk ble oppsagt, hver fjerde fagorganiserte arbeider gikk arbeidsledig.

En overraskende høyesterettsdom i 1927 slo også fast at til og med kommuner kunne gå konkurs. Det sendte sjokkbølger i alle kretser, og fikk Regjeringen til å kaste seg rundt for å få gjennom et forbud mot pantsetting av kommunale eiendommer. Akershus kommune var blant de kommunene som greide seg jevnt bra,

Først i 1928-30 begynte det å lysne. Arbeidsledigheten var fortsatt stor, men disse årene ble allikevel de beste etter verdenskrigen, med bl.a. rekordproduksjon og stigende inntekter for de fleste.

Den gleden ble også kortvarig. Årene 1931-33 kalles gjerne «verdenskrisa». Den startet i USA, bredte seg til Europa, og i 1931 slo den til med full tyngde i Norge. Produksjonen falt med 25% i 1931, og på det verste gikk hele 40% av de fagorganiserte ledige.

Fullføringen

Med dette bakteppe ble byggingen av Akershus Elektrisitetsverk på Rånåsfoss fullført i løpet av fire år. Det ble sett på som en bragd da den offisielle åpningen kunne foretas den 10. juni 1922, som planlagt.

Da den store dagen kom, fremsto Rånåsfoss som rene idyllen på et minisamfunn.

De fleste av arbeidsbrakkene var revet, materialene brukt til å bygge 8 nye hus, alt var nymalt og fint. Det lille samfunnet hadde egen jernbanestasjon, skole, butikk, post, sykehus, telegraf og samfunnshus. Alt dreide seg om verket. Veistubbene hadde navn som: Pausbakken, Stasjonsbakken, Butikkbakken, Skolebakken, Kontorbakken etc.

Byggeperioden var over, men arbeiderne ville ikke slutte. Hvor skulle de dra? Arbeidsledigheten var skyhøy. Anleggsfolkene måtte faktisk tvinges til å dra.

Hvor mange det gjaldt vites ikke, men Bjørnsen nevner i sin bok at Raanaasfoss Arbeiderforening skrev til byggekomiteen og spurte om «anlegget kunne betenke medlemmene med noe av det arbeidet som ennå sto igjen, opprydding, riving av brakker, planering, hva som helst på grunn av den herskende arbeidsløshet. De kunne redusere sin minstelønn fra 2,25 i timen til 1.50 – ja, enda mer». Svaret var nei. Arbeidet kunne gjøres billigere litt

senere på våren. Da kunne de få dagarbeidere til 1 krone timen.

De som fikk arbeid på anlegget etter at det var ferdig bygget var ca. 50 personer, fordelt på driftspersonale og arbeidere. Underveis hadde det vært 3500 arbeidere der, noen ganger 1200 samtidig.

Direktør Paus

Diplomingeniør Augustin Paus ble ansatt som verkets første direktør i 1922. Etter sin innsats som byggeleder hadde han neppe noen konkurrenter. Han var nokså selvskreven til stillingen. Og modig var han. Han overtok et kraftverk med store utfordringer, som i tillegg hadde en gedigen gjeld. De harde 30-årene ventet like rundt hjørnet, og krigen 1940-45 likeså.

Paus satt som direktør til freden kom i 1945. Han hadde nok fortsatt i stillingen noen år til om det ikke var for at han døde 64 år gammel i september 1945. Hans ettermæle varierer fra «enevoldshersker» og «fagforeningsknuser» til «samfunnsbygger med omsorg for elektrisitetsverket og menneskene som arbeidet og bodde der».

Det ble mange magre år for verket etter krigen. Først da siste avdrag på gjelden ble nedbetalt i 1963 ble verket en god inntektskilde for Akershus fylke, i tillegg til den verdiskapningen verket hadde bidratt med i alle år med mange arbeidsplasser.

I dag

Akershus Energi A/S fremstår i dag som en fremtidsrettet virksomhet som produserer fornybar energi. De har drøyt 80 ansatte. Etter 100 år med hovedkontor på Rånåsfoss, flytter administrasjonen nå til EKKO-bygget i Lillestrøm. I løpet av 2026 håper Akershus Energi å flytte inn i et planlagt Energihus i Lillestrøm.

På Rånåsfoss blir kun driftsavdelingen igjen med ca. 15 ansatte. Kraftverket heter fortsatt Akershus Energi, er fortsatt heleid av fylket - som i 2022 heter Viken, og da kommunegrensen ble flyttet i 2019, endte kraftverket i Nes kommune. Og verkets mål i dag? Det er fornybar energi med sol, vind og fjernvarme. En æra er over i gamle Sørums kommune.

I neste Sørums-Speilet vil det komme en artikkel om verkets skole på Rånåsfoss.

Rånåsfoss kraftverk feirer hundre år

Av Tove Syndrol Johansen, Kommunikasjonsrådgiver i Akershus energi

For nøyaktig 100 år siden sto «kraftkatedralen» ferdig på Rånåsfoss. I en tid hvor elektrisitet var ny teknologi, og kun et fåtall hadde strøm hjemme, var dette en enorm satsing. Det var det første fylkeseide kraftverket i Norge, og man må si at det var en spenstig avgjørelse å ta. Det var amtmann Ole Fure som i 1913 tok initiativ til utbyggingen. Han var en framtidsrettet mann som allerede da forutså at elektrisitet etter hvert ville bli vanlig i alle hjem, og tok til orde for at det var ingen tid å miste. En vannfallskomite kom fram til at det kun var vannfallene i Glomma som var tilstrekkelige til å dekke kraftbehovet. Akershus Amt besluttet i 1917 at kraftverket skulle bygges, og ingeniør Augustin Paus fikk i oppdrag å utarbeide de endelige planene og lede det videre arbeidet, og allerede høsten 1918 startet arbeidet.

Hvordan kan man bygge i en elv?

Fire år tok det å bygge hele anlegget, og man kan undres hvordan de fikk det til. Glomma var også den gang Norges største elv, med store flommer, is om vinteren og utstrakt aktivitet med tømmerfløting.

Før kraftverket ble bygget var det ingen stor foss på Rånåsfoss, men derimot et stryk på 1,5 kilometer. Man bygde derfor et damanlegg i hele elvas bredde for å samle fallhøyden på ett sted, slik at den kunne utnyttes til kraftproduksjon. For å klare å bygge, måtte de tørrlegge deler av elva. Det gjorde de ved å bygge fangdammer; en midlertidig demning laget av tømmer og planker.

På anleggsområdet var det store stillaser og mange gangbruere og veier – med og uten skinner. Heldigvis gikk jernbanen forbi også den gang, og dermed fikk man fraktet inn både byggematerialer og maskindeler ved å lage et sidespor inn til kraftverket.

At de klarte dette enorme arbeidet, uten alle hjelpemidler som vi har i dag, er imponerende. I løpet av en fireårsperiode var over 3500 arbeidsfolk inntatt, til tider var over 1200 folk i arbeid samtidig. De ble ledet av en dyktig gruppe med ingeniører, anført av overingeniør Augustin Paus, og uten tvil var dette hardt og krevende arbeid.

Et raskt voksende samfunn

Med den store arbeidsstyrken bidro kraftverket til at Rånåsfoss vokste som lokalsamfunn. Fra før var det bare noen småbruk i området, men ganske raskt ble det bygd 27 provisoriske hus, eller barakker som de ble kalt, som huset totalt 750 personer. Hver av barakkene hadde kjøkken, spisesal og eget rom til kokka, som sto for mat, klesvask og rengjøring. Det ble også bygd hus som ble stående igjen etter anleggsperioden. Disse ble bebodd av ingeniører og faste ansatte på kraftverket. Til bestyreren ble det bygd en staselig villa på nedsiden av kraftverket, og den omtales i dag som Direktørboligen. Snart kom det både skole og butikk i området, og Rånåsfoss ble et lite tettsted. Selv om mange av arbeiderne dro videre da kraftverket sto ferdig i 1922, har kraftverket gitt arbeid til generasjoner på Rånåsfoss.

Store klasseforskjeller

Det var stor forskjell på folk i Norge for hundre år siden. Under anleggsperioden skilte et høyt piggrådgerde anlegget fra området rundt, og deler av gjerdet ble også stående etter anleggsperioden.

Det var nok mange som kjente på det å være «utafor» gjerdet. «Innafor» gjerdet var de som hadde fast jobb på verket, og de hadde en helt annen levestandard enn de fleste andre. I husene deres var det innlagt både strøm og vann og vannklosett, og attpåtil fikk de lav husleie og gratis luspærer og dopapir!

Et ultramoderne bygg for hundre år siden

Kraftkatedralen ble tegnet av en av datidens store industriarkitekter; Thorvald Astrup. Han kledde bygningene i den tidens mest moderne stildrakt; nyklassisismen. Selv om så påkostet og praktfull bygning kunne forsvares sett i forhold til verdien på selve kraftverket, og de inntektene man forventet det skulle bringe. Bygningene i all sin prakt gjenspeiler den enorme framtidstroen disse folkene hadde, samt den store visjonen om at elektrisitet var framtida.

Samfunnsbidrag

Men det gikk ikke så bra økonomisk. Verket ble et pengesluk for fylket, og var i flere årtier en stor utgiftspost. Det skyldtes både nedadgående verdensøkonomi og et dollarlån som ble adskillig dyrere enn tenkt. Planene hadde også est ut til seks maskiner i stedet for fire. Samtidig ble ikke inntjeningen så stor som forutsatt, - det tok noen tiår før den virkelig store etterspørselen etter strøm gjorde seg gjeldende. Men i 1963 var det siste avdraget på lånene betalt, og kraftverket har siden den gang gått med overskudd og tilført store verdier til Akershus fylke.

Akershus Energi og kraftverket på Rånåsfoss eies fortsatt hundre prosent av fylket, som i dag heter Viken fylkeskommune. Utbyttet som utbetales årlig til fylket, går tilbake til samfunnet i form av blant annet gratis skole- helse- og kulturtilbud for befolkningen.

Historiske verdier

Akershus Energi gjør mye for å ivareta de gamle bygningene. Både av nødvendighetshensyn, men også fordi man ser viktigheten av å bevare denne delen av vår kulturarv. Og selv om den gamle maskinsalen er satt ut av drift og erstattet av det nye glassbygget, så blir det i år fullført et omfattende arbeid med å restaurere den gamle maskinsalen slik at den også for framtida vil framstå som den arkitektoniske perlen den er. Og etter en utskifting av de seks gamle maskinene i perioden 2010 til 2016, er kraftverket rustet for å produsere strøm i nye hundre år. Selvfølgelig med et fortsatt godt vedlikehold av hele bygningsmassen.

Vår historie begynte på Rånåsfoss

Historien om Rånåsfoss er på mange måter historien om Akershus Energi. Det var der det hele startet. Rånåsfoss kraftverk var en stor satsing, og ga grunnlaget for det energikonsernet vi er i dag. Men i dag er vi mye mer enn ett kraftverk. Vi driver

med fjernvarme, solkraft, vindkraft, hydrogen, og er eier og deleier av nærmere tjue vannkraftverk. Og på samme måte som for 100 år siden så er vi inspirert av framtida og skal fortsette å bidra med fornybar energi for et mer bærekraftig samfunn.

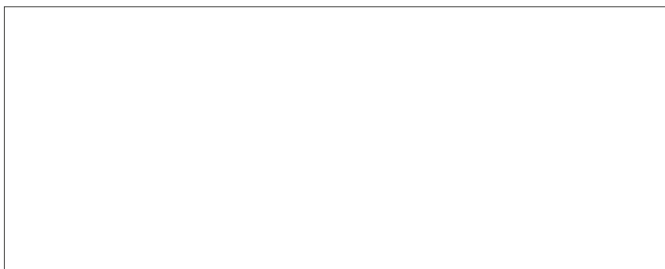

Vil du se flere bilder og lese mer om denne spennende historien så gå inn på vår nettside akershusenergi.no og les **Vår historie**.

Vi publiserer ny artikkel hver måned i jubileumsåret 2022.

SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

Jakten på fortiden

Av Tom-Arne Ullersmo

Jeg tar med en sølvmynt denne gang. Den ble funnet etter søk på Nedre Vilberg gård i 2018.

Mynten er en lybsk 4 skilling fra ca. 1619-1622. Myntherre er Christian IV av Danmark og myntstedet er Glukstadt.

Myntherre er den som hadde rett til å prege mynter (og trykke pengesedler) i en stat. Navnet til myntherren er vanligvis preget på den ene siden av mynten.

Glukstadt er en by i Kreis Steinburg i den tyske delstaten Schleswig-Holstein.

Det lybske myntsystelet hadde sitt utspring i hansabyen Lübeck. Lybsk myntregning var sentral i Nord-Europa i sen middelalder og begynnelsen av nyere tid. Systemet bygget på den kølnske mark, som var ca. 230 gram sølv.